

NY MUSIK

Sven-Erik Bäck

– så mycken tid som fallit...

Sonata alla ricercare för piano (1950)

Det är vackrast när det skymmer för röst och piano (1941)

Tre kinesiska sånger för röst och piano (1945)

Expansiva preludier för piano (1949)

Orgelfjäril för piano, viola och slagverk (1979)

Impromptu för piano (1959)

Elegi för viola och piano (1952)

Preludium för piano och slagverk (80-tal?)

Four Fragments för röst och piano (1974)

Sonat i två satser och epilog för piano (1984)

Marie Alexis – sopran

Henrik Löwenmark – piano

Jonas Larsson, Björn Nilsson – slagverk

Joar Skorpen – viola

Lördagen den 14 september 2019 kl. 18.00

Wärenstams, Borås

Sven-Erik Bäck (1919–1994) behöll under närmare 50 års skapande sin särart – tvärs igenom tidens skiften och alla formella och klangliga experiment. Ett omutligt sanningskrav, en stark vilja till kommunikation med lyssnaren, en fundamental och levande gudstro, vilken aldrig blundade för det svåra och komplicerade i tillvaron, samt en djup insikt i förhållandet mellan tradition och förnyelse, förstärkte genom åren bilden av Bäck som en av våra kanske personligaste, ärligaste och mest angelägna tonsättare. Bäck var en av få tonsättare i sin tid för vilken – i likhet med exempelvis Bach och Obrecht – bruket av talmystik och musikaliska metaforer fortfarande var levande. I hans musik återkommer ständigt en rad gester och motiv, vilka uttrycker något specifikt i den religiösa, musikhistoriska (citat och allusioner är vanliga) och personliga väv som den utgör, något som ger den en sällsam enhetlighet och koncentration.

Bäck's musik är skapad i spänningen mellan motsatser: mellan behovet av kontakt och oviljan till kompromisser, mellan retorik och melodik med rötter i koral och gregoriansk, mellan lekfullhet och meditation, oro och hopp.

Det mest förvånande med *Sonata alla ricercare* (1950), med dess stora utspel och kraftiga rytmik à la fransk uvertyr (här kan man nog också ana inflytande från den för Måndagsgruppen så viktige Hindemith), är nog dess upphov. Bäck, som var bland de första svenskarna att intressera sig för uppförandepaxis av äldre musik, och som på 40-talet bland annat studerade för Ina Lohr i Basel, planerade från början sonaten för det skiraste av klaverinstrument, nämligen klavikord. Men musiken sprängde snart ramarna. Sonaten, som har fyra satser – Maestoso, Allegretto grazioso, Alla Marcia, molto marcato och Adagio molto cantabile –, tillägnades för övrigt den boråsfödde pianisten Gunnar Hallhagen (1916–1997).

Till melodikern Bäck's tidigaste sånger hör den betagande *Det är vackrast när det skymmer* (1941). Fyra år senare komponerade han ett av sina mest älskade verk, *Tre kinesiska sånger: Fullmånen, Skrivet en regnig natt till en vän i norr* och *Poem* (alltså samma år som hans lärare, Hilding Rosenberg, skrev sina *Fjorton kinesiska poem*, där han delvis valde samma dikter; man frågar sig onekligen om det finns ett samband).

Expansiva preludier för piano (1949) är ett av Bäck's mest betydande tidiga verk. Även om han kom att göra många utvikningar med åren, finns redan här hela den

melodisk-harmoniska – och gestiska – grund som hans skapande byggde på. Verket inleds och avslutas med en och samma koral varur de båda mellanliggande, kontrasterande preludierna – *Allegro giocoso* och *Adagio espansivo* – hämtar sitt material. Koralen i sin tur är ett tidigt exempel på hur Bäck refererar till egna äldre verk, i detta fall citeras adagiot ur den två år äldre *Kantat ur Jesajas 9:e kapitel*.

Orgelfjäril (1975) är ett stycke med en alldeles speciell tillkomsthistoria. Musiken har sin upprinnelse i en skulptur av Björn Erling Evensen (f.1924), som tonsättaren vid upprepade tillfällen samarbetade med.

Bäck har helt enkelt gjort ett slags översättning av skulpturen till klingande musik. Stycket, som ursprungligen är en elektronmusikkomposition, bygger på sju tonhöjder, sju tonlängder och fem dynamiska nivåer, vilka samtliga permuteras och är föremål för en myckenhet av matematisk symbolik och talmystik. Resultatet är en knappt sex minuter lång enstämig komposition, ständigt varierad men ständigt densamma.

Därefter blir tillkomsthistorien något förvirrande.

Vid en Bäck-konsert i Stockholm hösten 1979 framfördes en version för piano, slagverk och cello med titeln *O.F. 78*. Två veckor senare presenterades i Rom en version betitlad *O.P. a tre*. Titeln utläses väl nu sannolikt på franska: *Orgue papillon*. Enligt STIM:s annaler uruppfördes verket 1983 i version för piano, harmonium och slagverk, då under titeln *Orgelfjäril*. Vid två tillfällen under 1980-talet spelades det i Ny Musik, då med Sven-Erik Bäck på viola i stället för cello och nu med den senare titeln. Men av allt att döma är samtliga dessa språkförbistrade versioner identiska, bortsett då från valet av melodiinstrument.

Bäck refererade som sagt gärna till egna äldre verk, ofta i flera lager – citat av citat av citat (precis som The Beatles för övrigt). I det här fallet är det det första av tonsättarens fyra Quasimodo-fragment som dyker upp mot styckets slut, ett fragment som i sin tur citerar det för Bäck så betydelsefulla stora ackordet (e-giss-ciss-g-f-b-ess-g) ur motetten *Behold, I Make All Things New*, ett ackord som Bäck menade rymmer förtvivlan och osäkerhet men också förnyelsehopp.

Som en kuriositet kan nämnas att när Karl-Erik Welin hörde *Orgelfjäril*, sade han ungefär: ”Fantastiskt! Här hör vi en ny Sven-Erik Bäck. Ända fram till det stora ackordet – Se, jag gör allting nytt. Då är vi tillbaka i det gamla igen, då lyckas han inte höja sig över sig själv.”

Impromptu för piano (1957) kom att ingå som ett preludium (tillsammans med slagverk) till tredje delen av *Ett spel om Maria, Jesu moder: Oratorium* (1958). Stycket är skrivet i icke-ortodox tolvton och domineras av det stora sekundintervallet och de ständiga förslagen. Det har stora likheter med de båda föregående pianoverken, inte minst vad gäller det för Bäck karaktäristiska, expansiva draget.

I **Elegi** för altsaxofon (viola, klarinett) och piano (1952) är det den kärva kontrapunktiken, till stor del trestämmig, som är styckets skelett och som står i kontrast till och balanserar den melodiska lamentation, den veklagn, som präglar stycket.

Preludium för piano och slagverk (odaterat, men gissningvis från 80-talets mitt) kan sägas vara ytterligare en variant av *Orgelfjäril*. Utgångspunkten är densamma, men här utökas så småningom antalet toner och även den perkussiva paletten är bredare. I gengäld saknas en melodistämma. Liksom *Impromptu* är detta ursprungligen kyrkomusik.

Sångerna med textfragment ur dikter av Salvatore Quasimodo (1901–68, nobelpristagare 1959), vars titel av någon anledning är på engelska: **Four Fragments** (1974), är korta, koncentrerade, etsande ("genomborrad av en solstråle") och verkligt kongeniala med dikterna. Här möts det eruptiva och det närmast totalt stillastående.

Sonat i två satser och epilog för piano (1984) skrevs till det Europeiska musikåret 1985 och innehåller – naturligtvis – 300-årsjubilearens signum: B-A-C-H (som ju också är den tyskspråkiga varianten av upphovsmannens eget namn, något av ett dolt självporträtt således). Bäck komponerade vid denna tid för övrigt flera verk enligt formeln två satser och epilog, såväl en stråksymfoni och en stråkkvartett som ett orgelverk. Här finns flera likheter med Quasimodo-fragmenten: Motettackordet finns där jämte äldre motiv samt en liknande utveckling: meditation – smärta, oro – förvissning, naturligtvis med reservation för sonatens större mångtydighet. Förvissning och försoning uppnås i epilogen, efter ett krampaktigt "klinkande" ("som Beethoven"), i och med inträdet i ett Glorioso, "erleuchtet", där vi till slut befinner oss i en annan (klang)värld.